

66813

СЛОВЕНСКО СРЕДНЬОВЕКОВНО НАСЛЕЂЕ

930.85 (=16) "653" (082)

821.16.09 "653" (082)

73/76 (=16) "653" (082)

012 Trifunović J.

Београд 2001.

СТИХОВНО ЖИТИЈЕ СВЕТОГ САВЕ У МИНЕЈУ ИЗ ТИТОША

Средином 1998. године у српској православној цркви места Липове пронађен је стари рукопис са текстом минеја за јануар и март (конволут). Кодекс је у XVIII веку, према записима у њему, припадао некадашњем храму Св. апостола Петра и Павла села Титоша.¹ Данас је у саставу рукописне збирке Српске православне епархије будимске (без сигнатуре) у Сентандреји.

Први део конволута не садржи податке ни о времену ни месту писања. Према воденим знацима (шешир и вага), испи-сан је у првим деценијама XVI века. Дело више руку, које су претежно вичне писму, упућује на значајније преписивачко средиште. У другом делу конволута налази се писарски запис „Јоана дијака” из 1548. године.²

Значај јануарског дела минеја за српски духовни простор је у Теодосијевој служби св. Сави са светитељевим стиховним синаксарским житијем 14. јануара.

У Теодосијевој служби титошког кодекса (Т), о којој се овде неће детаљније говорити, истаћи ћемо две важније особине, на основу којих се она разликује од преписа који су у литератури анализирани.³ Служба у Хлуд 151 „има структуру потпуне опширне аколутије” св. Сави, што значи да има мало

¹ Оба места (мађ. Lippó, Töttös) налазе се у мађарском делу барањске области у саставу Српске православне епархије будимске.

² О рукопису више видети у краћем опису: Д. Стефановић, *Рукопис службеног минеја из Титоша*, Српски календар за просту 1999, издаје: Демократски савез Срба у Мађарској, 57–61.

³ Димитрије Богдановић је упоредио структуру текстова Теодосијевој службе у рукопису *ГИМ Хлуд 151* из друге четвртине XIV века, за који каже да је најбољи и најстарији препис те службе, и у штампаном *Празничном минеју Божицара Вуковића из 1536–1538* (Бож), в. *Најстарија служба светом Сави*, Београд 1980, 34–36.

и велико вечерње, агрипнију, јутрење и литургију.⁴ У Т служба не садржи свеноћно бдење, док у Бож нема ни малог вечерња ни бдења. Такве варијације структуре исте службе показују поступност и изменљивост у њеном стварању. Поучан је и пример помена (заглавља) којим се 14. јануара уводи текст службе. Према препису у Хлуд 151 помиње се само св. Сава, као што је и служба тога дана искључиво посвећена њему. У литератури се указује да је таква литургијска пракса у духу јерусалимског типика, који се код Срба усталио у првој половини XIV века и по којем се развио универзални култ св. Саве.⁵ Навођењем 14. јануара помена са више актуелних празника, као што су Оданије Богојављења, Синајски оци и „ва тажде дан памет иже ва светих оца нашег Сави, прваго архиепископа српскога и учитеља” у Т се одражава старија литургијска традиција, заснована на узорима ранијих правила. Међутим, текст саме службе и у Т је искључиво посвећен св. Сави. То, дакле, представља прелазни степен у универзализацији светитељевог литургијског култа, односно њеног одраза на структуру службе, укрштањем двеју традиција. Помен и цео текст службе 14. јануара у Бож, слично Хлуд 151, посвећени су само св. Сави.

Титошки препис Теодосијеве службе, после шесте песме канона, одн. после икоса („Житијем јако ангел”), садржи стиховно синаксарско житије св. Саве (л. 141’–142’).

У поступном стварању текста кратког житија св. Саве уочено је шест редакција. Обично по особинама треће редакције, са одређеним варирањима у садржини преписа, саздана су стиховна житија, која су често део Теодосијеве службе у неколико каснијих рукописа. Претпоставља се да је та редакција настала почетком XIV века.⁶ Таква редакција, која је настала допуњавањем ранијег краћег текста, карактеристична је и за Бож, као и за више рукописа из XVI и XVII века, који се наводе и упоређују у литератури.⁷

⁴ Д. Богдановић, н. д., 34.

⁵ Д. Богдановић, н. д., 35–36.

⁶ Р. Ковачевић, *Прилози проучавању пролошког житија св. Саве*, Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа, Зборник радова са III међународне хиландарске конференције, Београд 1995, 169–171.

⁷ Владимир Ђоровић је у раду *Пролошко житије Св. Саве* (Светосавски зборник, II, Извори, Посебна издања СКА, 125, Београд 1938, 80 и 86–87) издао текст житија у Бож и упоредио га са преписима: *Минеј Манасџира Жиџомислића*, почетак XVII века (Ж); *Пролог Манасџира Завале*, 1627. (З); *Пролог гџрачаничке миџројолије*, пре 1530. (Г); *Празнични минеј Киџријана Рачанина*, 1694. (К). Аутор је различитија навео у критичком апарату уз основни текст Бож.

Житије у Т носи обележја треће редакције. Испред њега налазе се три стиха (у ствари дистиха) и један четврти (прави стих) у којем се потписао песник Силуан.⁸ Почетна слова сва четири стиха исписана су црвеним мастилом, сходно ранијој традицији.⁹ Поређење Т са Бож на крају овог рада¹⁰ показује да је у првом, сигурно омашком, испуштен део другог стиха (дистиха), а у другом нема четвртог стиха са Силуановим потписом, што је карактеристично за неке преписе стихова испред житија треће редакције.¹¹ Колацијом два преписа јављају се лексичка различитија *wboюдoу* и *низврѣже* у Т према *wtюдoу* и *сврѣже* у Бож. Прво утиче на смисао контекста. Оба различитија, као и заступљеност или недостатак четвртог стиха, упућују на више захвата у развоју текста Силуанових стихова.

Најважније садржинске карактеристике житија св. Саве у Т су: навођење цитата из Јеванђеља о награди онога ко напушта родитеље Христа ради; спомињање Ватопеда (а не Пантелејмона), као светогорског манастира у који је Сава од куће побегао; истицање патријарха Манојла (а не Германа), који „постави” Саву за „архиепископа всеје српској земљи”; као и недостатак податка да је упокојени српски светитељ био сахрањен у Цркви четрдесет мученика. Прве три особине указују на архаичније узоре. Варирање друге, треће и четврте карактеристике представља критеријум за текстолошко разврставање преписа треће редакције Савиног житија.¹² По другој и трећој особини Т је близак тексту који се налази у једном дечанском минеју (XV век) и који је, према литератури, „као неки прелаз” између старије (одн. најстарије) и новије редакције.¹³

⁸ О средњовековном песнику Силуану видети рад: В. Ђоровић, *Силуан и Данило II, српски њисци XIV–XV века*, Глас СКА, СХХХVI, Београд 1929, 15–18.

⁹ Ђ. Трифуновић, *Примери из старије српске књижевности*, Београд 1975, 71, 175.

¹⁰ На крају рада објављујемо рашчитани текст стихова и житија из Титошког минеја, а у критичком апарату наводимо варијанте из Божидаровог штампаног минеја.

¹¹ Р. Ковачевић, н. д., 169.

¹² О тим карактеристикама видети: В. Ђоровић, *Прилози проучавању њролошког житија Св. Саве*, Светосавски зборник, II, Извори, Посебна издања СКА, 125, Београд 1938, 79–80, 86–87 и Р. Ковачевић, н. д., 169–170.

¹³ В. Ђоровић, н. д., 81. Софијски препис (у Минеју за јануар и фебруар, ЦИАМ 403, Софија, XIII век) о којем Ђоровић говори, у новијој литератури сматра се најстаријим текстом синаксарског житија св. Саве (в. Р. Ковачевић, н. д., 168–169).

Поређење текста Савиног житија Т са Бож, као и колација тог текста у Бож са више других преписа, што је предочено у литератури,¹⁴ до извесне мере омогућују да се одреди текстолошка позиција Т у односу на Бож и друге објављене преписе треће редакције. Овако утврђена позиција, међутим, остаје релативна јер увођењем у поређење нових преписа она ће се мењати. Према актуелним односима Т се у прилично великој мери разликује од Бож, као и К, а у нешто мањој мери од текстова Ж, З и Г. Од три последња највише се слаже са Ж. Посебност Т истиче се помињањем Манастира Ватопеда (уместо Манастира Пантелејмона у Бож и осталима); лексичким различитенијима (светымъ Т према светителкмъ Бож и остали, многыми према прѣмногыми, добродѣтелми према добротами); доследним писањем одређеног облика множине код партиципа садашњег и прошлог времена (имоуци Т према имоуцие Бож и остали, дошдѣшипрема дошдѣше, вѣспрї кѣшї и према вѣспрїемише); као и другим различитенијима на разним нивоима изражавања (изъ младѣ Т према из млада Бож и остали, възлюбывѣпрема възлюби шѣствова према шѣствовавѣ, привѣдѣ према привести, сподобы према сподоби се, маншилѣ према маноуилѣ, вѣроуцейное према вѣроуцейно и др.).

Малобројније сличности Т са Ж, З и Г су недоследне, али сразмерно изразите у јављању везника и на оним местима где Бож нема те речи (в. крит. ап. нап. 7, 20 и 37). За такво јављање и у литератури се каже да је „стилски боље”.¹⁵ Та текстолошка појава, међутим, стални је пратилац црквенословенске писмености. Још неколико спорадичних примера указује на додирне тачке Т са неким од наведених преписа (оуслышавѣ Т, Ж, З према оуслыша Бож и остали, животѣ Т, Ж према жизнѣ Бож и остали, хотеи Т, Г према хоте Бож и остали, као и др.).¹⁶

Приличне текстолошке разлике између житија у Т и Бож показују се и њиховим поређењем са преписом у Софијској служби, која је, као што је већ речено, најстарији познати препис те врсте.¹⁷ Довољно је убедљив број и значај оних места где се Т слаже са софијским текстом, али се не слаже са

¹⁴ В. Ђоровић, н. д., 86–87.

¹⁵ В. Ђоровић, н. д., 87.

¹⁶ В. Ђоровић, н. д., 86–87.

¹⁷ За поређење смо користили издање те службе Димитрија Богдановића (н. д., 78–79).

Бож. Има и нешто разночтенија, мање значајних, у којима се Т не слаже са софијским текстом, али се овај други подудара са Бож. Из тога произилази да архаичнијих црта Т има више, а у Бож је млађи текст.

Синаксарско житије св. Саве у Минеју из Титоша, исписаном у првим деценијама XVI века, претежно, носи обележја редакције која је, према литератури, спроведена на почетку XIV века и означена као трећа по реду у стварању хагиографског текста. Тај спис, у оквиру исте редакције, бројним текстолошким (садржинским, језичким и графијским) особинама разликује се од преписа у штампаном Празничном минеју Божидара Вуковића из 1536–1538. године, као и од преписа у још неким споменицима из XVI и XVII века. Те разлике јасно предочавају много и више значајних захвата на текстовима исте редакције. Варијације у преписима истичу архаичност титошког споменика, као и то да су редакцијски поступци најшире захватили текстове типа Божидаровог штампаног списка и оне преписе који су њему блиски, или су исписани под његовим утицајем. Такво раслојавање, у извесној мери, показује се и у поређењима са најстаријим текстом синаксарског житија св. Саве из XIII века. Старији и млађи сегменти актуелне редакције житија постаће још уочљивији будућим укључивањем већег броја текстова у поређења. Исто тако, приликом колационирања бројнијих преписа обратиће се више пажње на жанровску дистрибуцију текстолошких особина (преписи у минејима, пролозима, празничним минејима и др.).

Синаксарско житије св. Саве*

(141') М(ѣ)с(е)ца т(о)гѡж(е) · ДІ. память иже въ с(ве)тѡхъ/ ѡ(тъ)ца нашего савы · прѣваго ар'хеп(и)ск(о)па · и ѡчителѧ срѣвьскаго¹.

Глави ѡтвѣг'ноуѡвъ славѡ ѡврѣте саво ·

тамо ѡбоудоу² сл(а)ва глави се родѡ ·

рода свѣтлѡс(тъ) вѣры³ ·

тем(ъ)же родоу свѣтило глави се в'семоу ·

Оума высота сана высоту низ'врже⁴ ·

тѣмъ/ ѡбо ѡма выше добротоу стиге ·

Слова славы савѣ сѡплѣте силоуань⁵ ·

Сего оубо бл(а)жен'наго · и с(ве)тымъ/ѡ⁶ сѡпрѣстол'наго · с(ве)т(а)го и пр(ѣ)п(о)добнаго ѡ(тъ)ца нашего савы · житіе сице вѣше ·

выс(ть) оубо вл(а)город'ноу· и правовѣрнѹ родителю с(ы)нь· и⁷
 любим/ь/ зѣло вѣше има· и изъ млад/ь/⁸ възлюбывъ⁹ в(ог)а·
 в'сѣм/ь/ ср(ь)д(ь)цем/ь/ и в'сею· д(оу)шею своею· їев(а)г(ге)льскы
 гл(а)сь оуслишавъ¹⁰ г(лаго)лющъ· иже вставыт/ь/ ш(ть)ца или
 м(а)т(е)рь и в'са крас'на мира сего· сторицею прїимить¹¹ и
 животь вѣч'ны¹² наслѣдить· встав'ль оубо ш(ть)ца своего и
 м(а)т(е)рь и в'са крас'на¹³ мира сего· и въз'м кр(ь)сть послѣдова
 х(ри)с(т)оу· и вѣжа въ с(ве)тоюю гороу· и въш(ь)дъ въ
 монастырь с(ве)тые и прѣслав'ные в(огороди)це, рекоми в'топед-
 /ь/¹⁴· прїекъ с(ве)ты и мнишьскы вбразъ¹⁵· троудолубывое его
 житїе кто вѣсть¹⁶· иже троудив' се доврѣ· пощенїем/ь/ и
 в'дѣнїем/ь/ и м(о)л(и)твами· тако прѣвѣзыты житїкм/ь/
 агг(е)льским/ь/ в'сѣ м'ныхы соушекъ въ мѣсте тѡм/ь/· егоже
 выдѣвъ в(ог)ь· иже в'са провидѣ (142) и выдѣ¹⁷· хотеи¹⁸
 в(ь)сѣм/ь/ чл(овѣ)ком/ь/¹⁹ сп(а)сти се· и въ разоум/ь/ истинны
 прїити· в(о)ж(ь)ст(ь)вным/ь/ посещенїемъ· и вл(а)г(о)д(ѣ)тїю
 с(ве)т(а)го д(оу)ха раждег' се· им'же нѣ севѣ единого на
 висотоу възвѣд/ь/ довол'нь вѣ· нь собою поутъ и²⁰ родителкмъ
 своимъ²¹ показавъ и тею привѣдъ²²· къ²³ добродетели
 агг(е)л(ь)скааго житїа· възвѣд/ь/ възхоте посѣтити и выдѣти
 ш(ть)чьство си· слышаше бо тако соут/ь/ тако шв'це не имоущи²⁴
 пастира· г(оспод)оу в(ог)оу спешествоующюу емоу· троуди
 его многими²⁵· с(вети)т(е)льскааго и краквьскааго с(ве)щенїа·
 землїа ш(ть)чьствїа его сп(о)добы²⁶ полоучити· и слыша ш
 нкм/ь/ в'селкнъскы патрїархъ манвилъ²⁷· сїаше бо тако и
 с(ль)н(ь)це въ мирѣ²⁸ добродетели²⁹ его радї· поставы его
 ар'хїеп(и)ск(о)па в'сее срьбьскои зем'ли³⁰· и в'роучен'ное³¹ кмоу
 стадо пасти доврѣ· и³² еп(и)ск(о)пи поставы· и в'сѣ
 с(ве)щеничьскы³³ чинь оумноживъ· ар'хїеп(и)ск(о)пїю съзыдавъ
 оукраси³⁴ в'сачьскыми доврѣтел'ми³⁵ и пакы вставивъ в'са· и
 шьствова³⁶ въ їер(оу)с(а)л(и)мъ поклонити се гробоу г(о)с(подь)ню·
 и в'сѣм/ь/ с(ве)тым/ь/ мѣстѡм/ь/, таже и въ синай· и³⁷
 желанїа полбчивъ· в(ог)ь во равом/ь/ своим/ь/ испльнїакт/ь/
 в'са прошенїа их'· також(е) и семоу с(ве)томоу· желаше бо и
 м(о)лш(е) се· въ тоуждеи стране конаць прїети³⁸ житїа сего
 такоже и выс(ть)· дош(ь)дъ трьнова³⁹· и въ ц(а)р(ь)скыхъ
 полатахъ прѣдас(ть) д(оу)хъ свои г(о)с(поде)вы егоже въз'любыв·
 ч(ь)ст(ь)ное же тѣло (142') его положен'но выс(ть) въ гробѣ⁴⁰·

многоу же врѣменѣ минуѡвѣшоу. в(о)голюбыва кго чеда зѣмла⁴¹
 вт(ь)чѣствіа кго. съ вѣсакым/ь/ оусердїем/ь/ дош(ь)дѣши⁴². и
 вврѣтоше к цело и никакоже раздроушимъ. любовьню
 въспрїемѣшїи⁴³ вт/ь/ земѣльнїх/ь/ пдрь. и принесоше к съ
 вѣсакою ч(ь)стїю. въ земѣлю вт(ь)чѣствіа своего. идѣже и до
 н(ь)на лезить. того м(о)л(и)тва(ми) в(о)ж(е) пом(и)лоуи нас/ь/
 амїнь⁴⁴.

КРИТИЧКИ АПАРАТ

* Због техничких немогућности уместо „високог” јера у изворнику, у рашчитаном тексту користи се дебело јер.

¹ в(т)ьца нашего савы прѣваго арѣхїеп(и)ск(о)па и зчитела сръвѣскаго — пр(ѣ)п(о)добнаго в(т)ьца нашего прѣваго арѣхїеп(и)ск(о)па сръвѣскаго савы БОЖ.

² вбоуюдоу — втюдоду БОЖ.

³ вѣры — вѣры свѣтлостъ прѣзрѣ БОЖ.

⁴ низѣрьже — сѣвьрьже БОЖ.

⁵ Слова славы савѣ съплѣте силоуань — нема БОЖ.

⁶ с(вѣ)тым/ь/ — с(вѣти)т(ѣ)лкм/ь/ БОЖ.

⁷ и — нема БОЖ.

⁸ изѣ млада/ь/ — из млада БОЖ.

⁹ възлюбывѣ — възлюби БОЖ.

¹⁰ оуслишавѣ — оуслыша БОЖ.

¹¹ прїимить — прїиметь БОЖ.

¹² животъ вѣчны — жизнь вѣчноую БОЖ.

¹³ красна — краснаа БОЖ.

¹⁴ въ монастырь с(вѣ)тые и прѣславныѣ в(о)городице рекоми вѣтопед/ь/ — въ мннастирь с(вѣ)т(а)го и прѣславнаго моуч(ѣ)ника панѣтелеимона БОЖ.

¹⁵ с(вѣ)ты и мнишьскы вбразь — мнишьскыи вбраз БОЖ.

¹⁶ вѣсть — исповѣсть БОЖ.

¹⁷ провидѣ и выдѣ — провидѣ и вѣдыи БОЖ.

¹⁸ хотѣи — хотѣ БОЖ.

¹⁹ всѣм/ь/ чл(овѣ)ком/ь/ — всѣмь БОЖ.

²⁰ и — нема БОЖ.

²¹ родителкмь своимь — родителкма своима БОЖ.

- 22 привѣдь — привести Бож.
- 23 къ — и Бож.
- 24 имоуци — имоуце Бож.
- 25 многими — прѣмногими Бож.
- 26 сп(о)довы — сп(о)доби се Бож.
- 27 маншилъ — мануиль Бож.
- 28 сїташе во тако и с(ль)н(ь)це въ мирѣ — ситаше во въ мире
тако сл(ь)н(ь)це Бож.
- 29 добродетели — и добродѣтели Бож.
- 30 в'сее срьвской зем'ли — все срьвских землк Бож.
- 31 въроучен'ное — въроучен'но Бож.
- 32 и — нема Бож.
- 33 с(ве)щеничьскы — с(ве)щен'ныи и мнишьскы Бож.
- 34 оукраси — и оукраси Бож.
- 35 доб'родѣтел'ми — добротами Бож.
- 36 шьствова — шьствовавъ Бож.
- 37 и — нема Бож.
- 38 конца прїети — приети кнъць Бож.
- 39 трьнова — трьнова града Бож.
- 40 въ гробѣ — въ гробѣ в цр(ь)квы с(ве)тых/ь/ ѿ м(оу)ч(е)никъ
Бож.
- 41 земля — землк Бож.
- 42 дош(ь)дьшим — дошьдше Бож.
- 43 въспрїем'шїи — въспрїем'ше Бож.
- 44 пом(и)лоуи нас/ь/ амїнъ — пом(и)лоуи нас/ь/ тако
чл(о)веколювьць.

Будимпешта

Dimitrije E. Stefanović

THE *LIFE OF ST SAVA* IN VERSE IN THE *MENAIION* OF TITOŠ

Summary

The contribution outlines the results of the textual analysis of the synaxarion *Life of St Sava* written in verse, extant in a *Menaion* for January and March (first decade of the 16th century), formerly belonging to the church in Titoš in Hungary. In it, attention is focused on the structural characteristics of the text of Teodosije's Office, as well as on the textual properties of Siluan's verses preceding the *Life* in that codex. The extant version of the *Life* from Titoš displays characteristics of the redaction which came into existence at the beginning of the 14th century. More archaic features of that redaction identified in the text are the result of influences of older, thirteenth-century models. Obvious differences between older and more recent traits identified in the same redaction point to the conclusion that several interventions in the text must have been made. While the text from Titoš is characterized by older textual features, the Feast *Menanion* of Božidar Vuković from 1536–1538 displays numerous traits of a later date.

